

Еріка КЛИМЕНКО,
мол. наук. співробітник НБУВ

Принципи організації каталогу музичної крюкової рукописної книги

Стаття присвячена історико-кодикологічним дослідженням музичних крюкових рукописних книг. Проаналізовано й класифіковано існуючі описи богослужбових співочих рукописів. Спираючись на рукописні джерела з фондів Інституту рукопису НБУВ та зарубіжний досвід описування співочих рукописів, запропоновано деталізовану схему опису з використанням методик, пов'язаних з кодикологічним, палеографічним та текстологічним дослідженням музичних рукописів.

Структура опису відображає також специфіку співочих книг: їх типологію, фонетичні редакції текстів, види та особливості нотацій, розспіви та інші музичні особливості. Виявлено характерні особливості крюкових рукописних книг у різні періоди існування.

К л ю ч о в і с л о в а: музична крюкова рукописна книга, кодикологічне дослідження, богослужбові співочі рукописи, каталог, елементи опису, нотації, палеографічні особливості.

У книгосховищах СНД зберігаються музичні кириличні рукописні книги XI–XVIII ст., які є важливим джерелом з історії еволюції музичної культури, мови, писемності, освіти та мистецтва, а також православного богослужіння.

На жаль, значна їх частина не зазнала достатньої археографічної обробки, наукового опису та введення у науковий обіг. В Україні цей вид писемних джерел також ще донедавна досліджувався практично в суто музикознавчому та джерелознавчому аспекті, тоді як історико-кодикологічний аналіз не дістав достатнього поширення.

Основною причиною цього є відсутність узгодженої методики опису, яка б охоплювала усі можливі кодикологічні аспекти, а також враховувала б специфічні особливості, притаманні саме співочим рукописам.

Специфіка співочих рукописних книг (далі – РК) гімнографічного змісту полягає в поєднанні у них двох видів тексту – літургійного та музичного, розвиток та взаємозв'язки між якими спричинили появу різних текстологічних та музично-палеографічних ознак у певні періоди існування.

Співочі крюкові РК досліджувалися переважно на російських джерелах фахівцями різних наук гуманітарного профілю, здебільшого музикознавцями, тому й основний аспект цих досліджень зосереджений на змісті – пісенному матеріалі (розспівах).

У російській музичній медієвістиці на основі ро-

боти із рукописним матеріалом були розроблені прийоми загальнопалеографічного та музично-палеографічного опису співочих крюкових рукописів. Дослідження проводилися у декількох напрямках.

Одні вчені присвятили увагу питанням, пов'язаним із формуванням більшої частини співочих книг, їх типологічним рисам (еволюції текстів протягом XII–XVII ст., їх редакціям залежно від кількісного та жанрового складу піснеспівів) (З. М. Гусейнова – Октоїх нотований, М. Г. Казанцева – Ірмологій, Є. Л. Буриліна – Обихід, С. П. Кравченко – Праздники, Б. П. Карастоянов, Н. С. Серьогіна – Стихирар Місячний (Мінейний), Н. В. Грузинцева, С. Н. Тутолміна – Стихирар Тріодний, Г. А. Пожидаєва – Демественник)¹. За матеріалами конференції у 1999 р. вийшов збірник статей джерелознавчого характеру, у якому головну увагу приділено історичній типології співочих книг (історія формування, структурні типи та редакції, а також розспіви)².

Інші дослідження були спрямовані на вивчення конкретних розспівів та пов'язаного з ними репертуару (путь, демество, великий знаменний, місцеві, монастирські та авторські розспіви) (М. В. Богомолова, Р. К. Хачаньян – путний, Г. А. Пожидаєва – демественний, М. В. Бражников, З. М. Гусейнова, Н. В. Парфентьева – місцеві та авторські розспіви)³.

Наукові дослідження цих студій дали основу для появи третього напрямку. Це комплексне вивчення

та аналіз різних за типами співочих книг певного періоду, а також складання описів та каталогів РК певного регіону, колекції чи зібрання.

Типи наукових описів музичних кириличних РК практично ніхто не вивчав. Адже принципи укладання каталогів та описів визначаються поставленими цілями (охоронна, наукова), джерелознавчими методами та колом фахівців, на яких вони розраховані. Розглянемо, як цей напрям розвивався у літературі.

На межі XIX–XX ст. головна увага вчених приділялася пошуку, опису та введенню рукописів у науковий обіг на основі археографічних та палеографічних аспектів їх вивчення.

Описи РК, у тому числі й співочих із вітчизняних зібрань (бібліотек та музеїв навчальних закладів України), що зберігаються нині в ІР НБУВ, були здійснені вченими–збирачами рукописів широкого профілю (М. І. Петровим⁴, О. О. Лебедевим⁵, С. І. Масловим⁶, М. М. Сперанським⁷, В. Березіним⁸, С. О. Щегловою⁹). Деякі з них скорочені, містять лише облікові дані (автор, назва, приблизна дата та кількість аркушів) і мають охоронне призначення (описи С. І. Маслова, С. О. Щеглової, В. Березіна). Інші – більш розширені, містять дослідження мови, часу створення, записів та долі (описи М. І. Петрова), а також деяких текстологічних особливостей (О. О. Лебедева) із зазначенням стану збереження (опис М. І. Сперанського).

Підкреслюючи величезне значення цих описів для тогочасної археографії, слід також відмітити й деякі недоліки, які потребують доопрацювання у світлі сучасного розвитку наук джерелознавчого циклу. Це помилкове або неточне датування, іноді з похибкою на ціле століття (ф. 301, № 644п, ф. 33, № 18) чи півстоліття (ф. 301, 354п, № 97л, 149л, 150л). Крім того, статті усіх цих описів не є уніфікованими. Особливо це стосується назв, які найчастіше даються за заголовком, або за записами, не відображаючи склад та зміст рукопису, який часто не розписується взагалі (за винятком основних статей Обиходу у О. О. Лебедева). Трапляються помилкові назви (ф. 301, № 115л, № 116л – не Стихирарі), художнє оздоблення описано занадто стисло, стилі художнього декору не наводяться. Зміст та музичні особливості пам'яток (види нотацій, розспіви, фонетична редакція текстів) практично не розглядаються.

В описах співочих РК, що зберігаються у книгосховищах Росії, більше уваги приділено їх музично-палеографічним та текстологічним особливостям, що, ймовірно, пов'язано зі значно біль-

шою кількістю збережених джерел і можливістю їх систематизації за певними ознаками.

Так, в охоронному описі значної за обсягом (202 РК) колекції співочих рукописів Соловецької бібліотеки, здійсненому священиком О. Ігнатієвим¹⁰, окрім облікових даних зазначаються деякі особливості знаменної нотації (позначки, признаки) й фонетична редакція літургійного тексту. Датування здійснене на основі музично-палеографічних ознак. Точно визначені типи співочих книг, але назва рукопису завжди дається за першою книгою у складі збірника. Немає опису прикрас та постатейного розгляду змісту. У передмові наголошується на шляхах можливих досліджень змісту рукописів: літературного (літургійного) тексту – філологами та істориками, музичного (напівів) – музикознавцями.

Систематизацію і класифікацію співочих рукописів бібліотеки Московського Синодального училища церковного співу – найбільшого за багатством зібрання документів, переважно XVII та XVIII ст. – на початку XX ст. здійснив С. В. Смоленський. Ним були ретельно досліджені зміст та редакції літературного й музичного текстів, складені спеціальні тематичні каталоги та інципітний каталог Обиходів з відсиланнями для порівняння на друковані нотолінійні Синодальні видання. С. В. Смоленським були також детально розписані зібрання служб місцевим святим, вміщені у Трезвонах¹¹. Дослідник неодноразово порушував питання про необхідність створення інципітного каталогу співочих рукописів.

Базою для вивчення співочих рукописів як специфічного типу джерел може служити також опис рукописних зібрань Д. В. Разумовського та В. Ф. Одоєвського (РДБ, ф. 379), здійснений під керівництвом І. М. Кудрявцева за участю та консультаціями М. В. Бражнікова, що вийшов у 1960 р. Він охоплює рукописи гімнографічного змісту та теоретичні посібники здебільшого XVII та XVIII ст., записані крюковою та нотолінійною нотаціями, й досить повно відображає музичні явища цього періоду (детальний опис нотацій, музичного змісту, текстових та музичних особливостей), але містить неточності у визначенні стилю оздоблення (наприклад, № 6, 7 за описом поморського орнаменту, а насправді – гуслицького). Датування рукописів здійснено на основі філігранознавчого аналізу.

Від 60-х років XX ст. фахівцями в галузі вивчення РК активно велася робота з виявлення та вироблення загальних принципів однотипного науково-

го опису слов'яно-російських рукописів XI–XIV ст., що зберігаються у книгосховищах Росії, для «Зведеного каталогу...»¹².

Були вироблені структура та скорочена схема опису, що включає дату, назву, місцезнаходження, шифр, розмір (формат), кількість аркушів, матеріал письма, друковані описи¹³.

На основі досвіду книгосховищ із урахуванням консультацій палеографів, археографів, істориків, лінгвістів, істориків культури та мистецтва Археографічною комісією АН СРСР у 1974 р. були розроблені принципи диференційованого підходу до опису рукописів певного виду («Інструкція...»)¹⁴, а також підготовлені методичні посібники та рекомендації щодо опису слов'янських рукописів XI–XIV ст., які стосувалися як певних елементів опису, так і окремих типів пам'яток, у тому числі й специфіки досліджень церковно-співочих книг¹⁵. Методика музично-палеографічного аналізу та опису співочих рукописів була розроблена основоположником російської співочої палеографії М. В. Бражниковим¹⁶.

У 1976 р. із прийняттям Закону «Об охране и использовании памятников истории и культуры» перед хранителями рукописних відділів постало завдання створення умов для наукового використання духовної культури минулого й популяризації її як національного надбання. На конференції 1979 р. (Ленінград) видатними вченими були поставлені й обговорені найбільш актуальні проблеми вітчизняної архівної справи – у зв'язку з підготовкою описів рукописних зібрань та факсимільних видань найбільш цінних пам'яток¹⁷.

У 1984 р. побачив світ «Сводный каталог славяно-русских рукописей XI–XIII вв.».

У кінці 80-х років у відділі рукописів ДБЛ (Москва) були розроблені Методичні рекомендації щодо різних типів наукового опису РК з урахуванням специфіки окремих видів книг¹⁸. Наголошено, що тип опису (деталізований, менш детальний та спрощений) залежить від цілей опису, характеру зібрання та його змісту, професійної кваліфікації осіб, що здійснюють цю роботу. Окремо виділені нотні (співочі) РК, деталізований опис яких вимагає відзначення характеру й особливостей нотації та літургійного тексту, вказівок на розспіви, характер виконання, фіксації багатоголосся, наявності хабув, аненаек та інших музичних особливостей¹⁹.

Розробляли програму опису співочих рукописів й у відділі рукописної та рідкісної книги ДПБ (Ленінград). Були виділені основні елементи опису: датування, графічне оформлення, системати-

зація та аналіз змісту записів, зміст вміщених у РК пам'яток, різновид нотації²⁰.

В Україні, в ІР НБУВ, з 90-х років ХХ ст. розвиваються кодикологічні дослідження, спрямовані на створення універсальних принципів опису рукописної книги, розроблена детальна формалізована структура опису рукописних книг XI–XVIII ст. як наукова модель опису книги-артефакта з метою встановлення її форми та змісту, походження та історії побутування (Л. А. Дубровіна, О. М. Гальченко, О. А. Іванова)²¹. На основі загальної моделі РК здійснено класифікацію її можливого описування й виділено два основні варіанти опису:

1) *універсального* типу, що залежно від деталізації інформації існує в таких видах: а) *обліково-охоронний (або реєстраційний)* опис, що передбачає найзагальніший набір рубрик та ознак і дає змогу чітко визначити та відрізнити одне джерело від іншого; б) *археографічний* опис, який вже враховує деякі специфічні особливості писемних джерел і складається з таких узагальнювальних обов'язкових елементів: автор, назва, характер чи вид документа, час виникнення, локалізація (місце виникнення) та побутування, матеріал письма та кількість аркушів, загальний фізичний стан, пошукові характеристики та деякі видові особливості. Подібний опис може виконувати як обліково-охоронну, так і науково-інформаційну функції; в) *кодикологічний* опис, який у найдетальніших подробицях надає інформацію, що стосується походження та побутування РК.

2) *спеціального* типу – також джерелознавчий опис, орієнтований на інформаційні потреби фахівців-музикознавців, пов'язаний із музикознавчим дослідженням змісту книг (списків і текстів джерел)²².

На матеріалах фондів ІР було здійснено кодикологічний аналіз та науковий опис РК XIV та XV ст.²³, а також значної за обсягом колекції РК XVI ст. (О. А. Іванова, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко).

Але, на жаль, кодикологічний аналіз та опис співочих кирилических рукописів вітчизняними вченими практично не проводився. Винятком є археографічне опрацювання українських та білоруських нотолінійних Ірмолоїв Ю. П. Ясіновським²⁴, який систематизував і узагальнив структурну типологію цих багатожанрових гімнографічних збірників, але кодикологічні й палеографічні особливості РК ним були подані досить стисло.

Крюкові ж рукописи в Україні так і не зазнали достатньої археографічного та кодикологічного оброблення, на відміну від Росії, де така робота проводилася.

Ознайомимося з досвідом укладання описів співочих крюкових рукописів у книгосховищах Росії – рукописних відділах БАН, РНБ, ДІМ, НБ МДУ та ін.

Так, Н. В. Рамазановою досліджувався цілий пласт рукописів Придворної співочої капелли²⁵ (РНБ), що вміщує, окрім російських середньовічних крюкових та нотолінійних РК, українські Ірмологіони та твори партесного багатоголосся. Незважаючи на різноманітність репертуару дослідниця чітко окреслює структурні компоненти кожної книги й вперше пропонує чудові покажчики, що відображають специфічні риси співочих книг (жанри, розспіви тощо). Авторкою був здійснений також опис деяких співочих книг зібрання Кирило-Білозерського монастиря²⁶.

В описі середньовічних крюкових та нотолінійних співочих рукописів зібрання М. П. Погодіна²⁷ (XVI–XVII ст.) (РНБ), здійсненому колективом авторів (П. А. Медведєвим, А. Н. Кручиніною та Н. В. Рамазановою), більш деталізовано розкриваються кодикологічні особливості (зазначені стан збереженості рукописів, реставрація, втрати тексту, нумерація зошитів, виділено складені рукописи та конволюти, не позначені лише особливості письма (кількість почерків, характеристика чорнил)).

На такому самому рівні проведено й кодикологічний аналіз співочих рукописів бібліотеки Іосифо-Волоколамського монастиря з Єпархіального зібрання ДІМ²⁸ (переважно кін. XV – XVI ст.).

Описом спеціального типу, але зі скороченим розглядом змісту, можна назвати Каталог давньоруських співочих рукописів Московської консерваторії²⁹. Недоліком останнього є приблизне датування на основі лише палеографічних ознак без залучення філігранознавчого аналізу.

Слід зауважити, що від 70-х років XX ст. серед музикознавців-медієвістів поширюється зацікавленість старообрядницькою музичною культурою. Виникає ще одна можливість вивчення забутої традиції знаменного співу через порівняння усної та писемної традиції у середовищі її носіїв – старообрядців. Археографічні експедиції збирають і систематизують рукописний матеріал та здійснюють його наукове описування.

Співочі РК старообрядницького періоду (XVII–XX ст.), їх типологія, розспіви, нотація, історичні долі усної та письмової традицій у співочому мистецтві досліджувалися здебільшого в Росії. Їх описи були здійснені такими вченими, як А. Н. Кручиніна (археографічна експедиція Сибірського

відділення АН СРСР), М. В. Богомолова та Н. А. Кобяк (Ветківсько-Стародубське зібрання НБ МДУ), М. Г. Денісов та Смілянська (співочі рукописи Білокриницького зібрання НБ МДУ), Ф. В. Панченко (рукописи виголексинського письма з зібрань БАН). Активно вивчалися також традиції співочого мистецтва у зібраннях Уралу (М. П. Парфентьєв, М. Г. Казанцева, А. Г. Хачаянц).

Так, на основі комплексного підходу, з наведенням палеографічних та кодикологічних відомостей, характеристикою змісту, художнього оформлення та музичних особливостей здійснено описи крюкових рукописів Ветківсько-Стародубського, Бессарабського та Верхокамського зібрань відділу рукописної та рідкісної книги наукової бібліотеки МДУ³⁰.

В описі старообрядницьких рукописів Ветки й Стародуб'я вперше було застосовано типологічний підхід при детальному дослідженні структури кожної співочої книги із зазначенням усіх втрачених та доданих піснеспівів. Для кожного типу книги (крім найбільш сталих за структурою Ірмологія та Праздників) наводяться таблиці, що фіксують інципіти піснеспівів.

Заслугою опису рукописів Бессарабії та Білої Криниці є дослідження особливостей місцевої співочої культури в її динаміці та зв'язках з іншими співочими школами: старообрядницькою «московською» та «південно-східних православних церков», на основі чого робляться висновки про домінування в Бессарабії у другій половині XVIII – першій половині XIX ст. Ветківсько-Стародубських рукописів, а у другій половині XIX – на початку XX ст. – продукції гуслицьких майстрів письма. Так, у межах колекції були виявлені рукописи з ознаками ветківського, ветківсько-гуслицького, гуслицького, українського та місцевого стилів художнього оформлення³¹.

Але найбільш деталізованим описом, який, окрім наведених кодикологічних та палеографічних характеристик, доволі повно розкриває зміст та музичні особливості текстів (особливості нотації, жанровий склад піснеспівів, розспіви, хабуви, ананайки, багатогласники та ін.), є опис рукописів виголексинського письма (XVIII – першої половини XIX ст.)³². У ньому відсутні лише відомості про стан збереженості РК та аркушів, кількість та повноту зошитів, кількість почерків.

Останнім часом також виходять описи рукописних колекцій, де співочі рукописи поєднані з неспівочими.

Наприклад, каталог давньоруських церковних

рукописів Національної бібліотеки Варшави³³, де співочі рукописи представлені переважно нотолінійними Ирмологиями, в описі яких чомусь подається назва «Ирмологий», тобто зовсім іншої за складом книги. Перевагою опису є детальне дослідження оздоблення (зокрема, іконографічних сюжетів) та змісту, недоліком – датування без залучення даних філігранознавчого аналізу.

В іншому описі – Музейного зібрання РДБ³⁴ – головна увага зосереджена на основних даних, що стосуються історії створення та побутування, але немає розмежування стилів оздоблення для деяких старообрядницьких пам'яток (наприклад, № 4424–4427 – «все орнаменты поморского среднерусского («гуслицкого») типа») і традиційно деталізованого постатейного розпису змісту в Обиходах та Трезвонах (№ 3700, 3780). Мабуть, це пов'язано зі значним обсягом та хронологічними межами (XI–XIX ст.), а також жанровою різноманітністю і складністю репертуару описуваних РК.

В описі рукописів пінезької книжно-рукописної традиції³⁵ із зібрання Інституту російської літератури та мистецтва розглянута історія формування цієї традиції, детально подані кодикологічні та палеографічні характеристики кожної РК (особлива увага приділена типам почерків, кількості зошитів та аркушів у зошитах, нумерації, фоліації, реставрації, опису збереженості блоку), змісту (для РК сталого складу – загальна характеристика, несталого – постатейний розпис).

Є також описи кириличних співочих рукописів здебільшого старообрядницького походження, з периферійних зібрань Росії.

Так, каталог рукописів Псковського музею-заповідника³⁶ містить скорочений археографічний опис із приблизним датуванням (нема філігранознавчого аналізу) та незазначеним складом співочих книг.

В описі рукописів Інституту історії, філології та філософії Сибірського відділення АН СРСР³⁷ наявний філігранознавчий аналіз, але склад співочих книг не розписаний. Лише деякі крюкові рукописи цього зібрання описані більш деталізовано³⁸.

Окремим виданням виходить опис спеціального типу пам'яток давньоруського співочого мистецтва у книгосховищах Красноярська³⁹, в якому, незважаючи на невелику кількість пам'яток, значна увага приділяється музичним особливостям і надзвичайно деталізованому жанрово-інципітному розпису змісту, що дуже зручно для музикознавців. Так само деталізований опис Октоїхів, Обиходів та Обідниць із зібрання Інституту історії Сибірсь-

кого відділення РАН здійснений О. І. Жимулевою⁴⁰.

Особливо слід відмітити дослідження уральських пам'яток М. П. Парфентьевим, який розглядає історію створення й побутування кожної книги у контексті певної традиції та школи співочого мистецтва, її склад – типологічно (за повнотою представлення піснеспівів у рукописі), проводячи окрему типологію для давньоруських та старообрядницьких рукописів. Кодикологічний опис цих РК (з аналізом почерків, сигнатури, стилів оздоблення, вказівками на характер виконання тощо) було здійснено спільно з М. Г. Казанцевою⁴¹. Такий самий опис крюкових та нотолінійних пам'яток Саратовського державного університету здійснено А. Г. Хачаянц⁴², але з меншою повнотою описання у рубриках, що відображають кодикологічні особливості.

Аналіз вищенаведених описів дав змогу зробити такі **висновки**:

1. Деталізовані описи співочих РК здійснювалися переважно музикознавцями й тяжіють до спеціального типу, пов'язаного з дослідженням списків і текстів джерел, тому й розраховані на фахівців у галузі музичної медієвістики. При цьому найбільш повної обробки зазнали рукописи з центральних книгосховищ, особливо ті, що репрезентують розвиток місцевих традицій співу, порівняно з РК периферійних зібрань Росії.

2. Іноді до описування залучалися фахівці інших галузей (археографи, палеографи, кодикологи), але детального кодикологічного дослідження переважна більшість із цих рукописів так і не зазнала. Наприклад, в жодному з вищезазначених описів не відображені рубрики «*Організація сторінки*» та «*Письмо*», хоча колонтитули, рубрикація, розлінування паперу й кількість рядків у поєднанні з поаркушевим аналізом почерків та філіграней у зошитах дають змогу виявити пропущені та вставні аркуші, лакуни у тексті й мають важливе значення для історії формування блоку книги.

3. При описуванні РК виявлені проблеми, пов'язані з уніфікацією елементів опису. Так, у літературі немає чітких критеріїв при визначенні таких параметрів, як *назва*, й у рукописах також простежується варіативність назв однакових типів книг.

Якщо для визначення назв рукописів давньої традиції можна спиратися на рекомендації Археографічної комісії (Жуковська, Тихомиров, Шелеманова, 1976)⁴³, то для рукописів XVII ст. ці прин-

ципи вже не можуть бути застосовними. Це пов'язане перш за все з розвитком та еволюцією співочого мистецтва у XV–XVII ст., структурними змінами всередині співочих книг і змінами назв деяких книг. Так, наприклад, у кінці XVI ст. через розширення складу Стихираря місячного відбувається його поділ на дві книги: Праздники та Трезвони, які часто продовжують називати по-старому, виникає також новий тип книги – Обихід. Але серед дослідників досі немає узгодженості щодо використання таких назв: Стихирар мінейний чи місячний, Тріюдь чи Стихирар тріюдний або пісний, Стихирар чи Трезвони, Праздники чи Стихири святкові. З. М. Гусейнова слушно пропонує давати самостійну назву книзі відповідно до її функції, а не як вичленену – перекладену на ноти частину ненотованої книги⁴⁴. *Збірник* може складатися з декількох самостійних співочих книг в одному кодексі (за методичними рекомендаціями 1990 р. – більше ніж трьох), а може містити окремі, здебільшого обихідні (повсякденні), пісенспіви.

Особливої уваги потребує і дослідження *змісту*. Ця проблема пов'язана з типологічними особливостями кожної співочої книги, а також із жанровою атрибуцією пісенспівів, яка теж потребує уніфікації.

Рівень поглибленості палеографічного та текстологічного аналізу різних типів нотацій та музичних особливостей у рукописах значно коливається і залежить від кваліфікації описувача (в охоронних описах ці рубрики взагалі відсутні).

Отже, найбільш повні та усебічні описи співочих рукописів зустрічаються, коли такі дослідження проводять одночасно музикознавець і кодиколог (див. посилання 27, 30, 41). Хоча в рідких випадках музикознавець опановує й деякі кодикологічні методики (Санкт-Петербург, співробітники РНБ та БАН – Н. В. Рамазанова та Ф. В. Панченко) (див. посилання 25, 32).

Таким чином, використовуючи методи кодикології, принципи музично-палеографічного аналізу, висунуті М. В. Бражниковим, а також на основі аналізу сучасних досліджень та описів співочих РК і власного досвіду описування співочих РК ІР НБУВ, нами було запропоновано схему кодикологічного опису, що включає такі рубрики: назва, дата, шифр, інципіт та експліцит, кількість та стан збереженості аркушів (із нумерацією зошитів), матеріал письма (філіграні), організація сторінки (береги тексту, кількість рядків, колонтитули, рубрикація тощо), письмо (характеристика почерків

та чорнил), мова (її особливості, фонетична редакція тексту), оздоблення (сюжети мініатюр, стилі художнього оформлення заставок, ініціалів, кінцівок, вид в'язі), оправа (дата створення, її первинність, матеріал покриття, тип оздоблення), нотація (види та типи, наявність лиць та фіт, сторожів – для квадратної київської нотації), музичні особливості (хабуви, аненайки, багатогласники, вказані розспіви), зміст (для РК сталого складу – загальна характеристика, несталого – постатейний розпис, із фіксацією усіх доповнень), записи, старі шифри та штампи, бібліографія.

Для надання можливості оперативного пошуку інформації необхідними є такі покажчики: іменний, хронологічний, географічних назв і скрипторіїв, філіграней, зображень (мініатюри, малюнки, в т. ч. на середниках оправ), назв пам'яток і жанрів пісенспівів, нотацій, розспівів та музичних термінів.

Наведена схема опису дає можливість отримання вичерпної інформації про співочі рукописи, а також простежити динаміку й еволюцію музичної рукописно-книжної культури. Вона була покладена в основу створення Каталогу музичних крюкових рукописів із фондів ІР НБУВ і може бути використана для розроблення комп'ютерної БД.

Застосування подібного типу опису з урахуванням досвіду комп'ютерних БД «Кодекс» та «Ірмос», створених, відповідно, на основі кодикологічного та спеціального описів, дасть можливість створити комплексну автоматизовану інформаційну систему, яка задовольнить потреби як кодикологів, так і музикознавців.

Примітки

¹ *Серегина Н. С.* Песнопения русским святым: По материалам рукописной певческой книги XI–XIX вв. «Стихирарь месячный» / РАН; Российский ин-т истории искусств. – СПб., 1994. – 468 с.; та дисертаційні дослідження інших авторів.

² Дни славянской письменности и культуры.: Мат-лы Всерос. науч. конференции: Владивосток, 1998–1999. – Ч. 1. – С. 96–134; Ч. 2: А. С. Пушкин: Эпоха, культура, творчество: Традиции и современность. – С. 86–131.

³ Наприклад, *Пожидаева Г. А.* Демественный распев XVI–XVIII вв. / Перевод крюков. письма Г. Пожидаевой. – М., 1999. – 280 с.; *Парфентьева Н. В.* Творчество мастеров древнерусского певческого искусства XVI–XVII вв. (на примере выдающихся распевщиков). – Челябинск, 1997. – 339 с.; *Богомолова М. В.* Путевой распев. Его место в древнерусском певческом искусстве: Автореф. дис. ... канд. искусствоведения. – М., 1983; та ін.

⁴ *Петров Н. И.* Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской Духовной академии. –

- К.: Тип. С. Т. Еремеева, 1875. – Вып. 1. – [4]+280+[2] с.; К.: Тип. В. Давиденко, 1877. – Вып. 2. – С. 281–542; К.: Тип. В. Давиденко, 1879. – Вып. 3. – С. 543–683+CVI с.; *Он же*. Описание рукописных собраний, находящихся в г. Киеве. – М.: Унив. тип., 1891. – Вып. 1. – VIII+321 с.; М.: Унив. тип., 1897. – Вып. 2. – [2]+294 с.; М.: Унив. тип., 1904. – Вып. 3. – [2]+IV+307+LVIII с.
- ⁵ *Лебедев А. А.* Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии. – Т.1. – Саратов: Электро-типография «Волга», 1916. – 472 с.
- ⁶ *Маслов С. И.* Обзор рукописей библиотеки Императорского Университета Св. Владимира. – К.: Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1910. – [2]+42 с.
- ⁷ Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине / Сост. под ред. М. Сперанского. – М.: Товарищество тип. А. И. Мамонтова, 1900. – [6]+143 с.
- ⁸ *Березин В.* Описание рукописей Почаевской Лавры, хранящихся в библиотеке музея при Киевской духовной академии. – К., 1881. – 81 с.
- ⁹ *Щеглова С. А.* Описание рукописей Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича. – Пг.: Тип. Имп. Академии наук, 1916. – 112 с.
- ¹⁰ *Игнатъев А.* Краткий обзор крюковых и нотолинейных певчих рукописей Соловецкой библиотеки. Приложение к Описанию Соловецких рукописей. – Казань: Центральная Типография, 1910. – С. 3–51.
- ¹¹ *Смоленский С. В.* О собрании русских древнепевческих рукописей в Московском Синодальном училище церковного пения // Русская духовная музыка в документах и материалах / Гос. ин-т искусствоведения, Гос. центральный музей музыкальной культуры им. М. И. Глинки. – М., 2002. – С. 218–256; та ін.
- ¹² Предварительный список славяно-русских рукописей XI–XIV вв., хранящихся в СССР (для «Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР, до конца XIV в. включительно») // АЕ за 1965. – М.: Наука, 1966. – С. 177–272; Сопровождение по составлению Сводного каталога славяно-русских рукописей XI–XIV вв. // АЕ за 1971 г. – М.: Наука, 1972. – С. 384–391.
- ¹³ Предварительный список... – С. 182.
- ¹⁴ Инструкция по составлению описания рукописей XI–XIV вв. для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Сост. Л. П. Жуковская, Н. Б. Шелеманова // АЕ за 1975 г. – М.: Наука, 1976. – С. 28–40.
- ¹⁵ *Тихомиров Н. Б.* Ирмологий (ненотный) // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописных книг. Вып. 1. – М., 1973. – С. 306–331; *Шелеманова Н. Б.* Славяно-русский октоих (ненотированный) XII–XIV вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 1, ч. 2. – С. 339–386; та ін.
- ¹⁶ *Бражников М. В.* Архивная обработка певческих рукописей // Вопросы архивоведения. – М., 1965. – № 2. – С. 50–62; *Он же*. Краткие методические рекомендации и схемы по описанию древнерусских певческих рукописей // Методическое пособие... – С. 132–163.
- ¹⁷ Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Мат-лы Всесоюзной конференции. – Л.: Наука, 1981. – 265 с.
- ¹⁸ Экспертиза и научно-техническая обработка рукописных книг : Метод. рекомендации / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина; Сост. Ю. Д. Рыков. – М., 1990. – 63 с.
- ¹⁹ Экспертиза и научно-техническая... – С. 31.
- ²⁰ *Шиндин Б. А., Ефимова И. Е.* Демественный распев. Монодия и многоголосие. – Новосибирск, 1991.
- ²¹ *Дубровіна Л. А.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. – К., 1992; *Дубровіна Л. А., Гальченко О. М., Іванова О. А.* Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису. – К., 1992.
- ²² *Дубровіна Л. А., Гальченко О. М., Іванова О. А.* Кодикографія... – С. 10–11, 15.
- ²³ *Гнатенко Л. А.* Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Каталог. – К., 2003. – 193 с.; *Вона ж.* Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Каталог. – К., 2005.
- ²⁴ *Ясиновський Ю. П.* Українські та білоруські нотолінійні Ирмологі 16-18 століть. Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. – Львів, 1996. – 380 с.; *Ясиновський Ю. П.* Нотний Ирмологіон як тип рукописного кодексу: питання структурної організації тексту // До джерел: Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. Т. 1. – Київ; Львів, 2004. – С. 394–406; та ін.
- ²⁵ Рукописные книги собрания Придворной певческой капеллы : Каталог / Сост. Н. В. Рамазанова, науч. ред. В. М. Загребин: РНБ. – СПб., 1994. – 260 с. – Указ.: с. 185–260.
- ²⁶ *Рамазанова Н. В.* Книги певческие // Опись строений и имущества Кирилло-Белозерского монастыря 1601 г.: Комментированное издание / Сост. З. В. Дмитриева, М. Н. Шаромазов. – СПб.: «Петербургское Востоковедение», 1998. – С. 315–331.
- ²⁷ Рукописные книги собрания М. П. Погодина : Каталог / РНБ. – Л., 1992. – Вып. 2 / Сост. А. Н. Кручинина, П. А. Медведев, Н. В. Рамазанова. – 304 с. – [Описание 150-ти певческих рукописей].
- ²⁸ *Дианова Т. В., Костюхина Л. М., Поздеева И. В.* Описание рукописей Иосифо-Волоколамского монастыря из Епархиального собрания ГИМ // Книжные центры Древней Руси: Иосифо-Волоколамский монастырь как центр книжности / Отв. ред. Д. С. Лихачев; ИРЛИ(ПД), ГИМ. – Л.: Наука, 1991. – С. 246–284 [Каталог певческих рукописей].
- ²⁹ Коллекция древнерусских церковных рукописей : Каталог / Ред.-сост. Г. М. Малинина, И. А. Скворцова,

Е. А. Смыка: Московская консерватория. – М., 1995. – 60 с.

³⁰ Богомолова М. В., Кобяк Н. А. Описание певческих рукописей XVII–XX вв. Ветковско-Стародубского собрания МГУ // Русские письменные и устные традиции и духовная культура. – М., 1982. – С. 162–227; Рукописи старообрядцев Бессарабии и Белой Криницы из собрания Научной библиотеки Московского университета : Каталог. – Ч. 2. Певческие рукописи Бессарабского собрания МГУ / Сост. Н. Г. Денисов, Е. Б. Смилянская. – МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 2000. – 192 с; Агеева Е. А., Кобяк Н. А., Круглова Т. А., Смилянская Е. Б. Рукописи Верхокамья XV–XX вв. в библиотеке Московского университета. – М., 1994.

³¹ Денисов Н. Г., Смилянская Е. Б. Певческие традиции старообрядцев Бессарабии // Ежегодная богословская конференция ПСТБИ: Мат-лы 1999 г. – М.: Изд-во Правосл. Св.-Тихоновского Богословского Ин-та, 1999. – С. 221–225.

³² Певческие книги выголексинского письма. XVIII – первая половина XIX в. / Сост. Ф. В. Панченко. – СПб., 2001. – 496 с. (Описание РО Библиотеки РАН. – Т. 9, вып. 1).

³³ Древнерусские церковные рукописи в Национальной библиотеке Варшавы : Каталог / Сост. Г. М. Малинина; Моск. гос. консерватория им. П. И. Чайковского, Научная муз. б-ка им. С. И. Танеева. Отдел редких изданий и рукописей. – М.: РИО МГК, 2004. – 184 с.

³⁴ Музейное собрание рукописей. Описание, Т. 2 (№ 3006 – № 4500). – М.: Научно-издательский центр «Скрипторий», 1997. – 496 с.: илл.

³⁵ Савельева Н. В. Очерк истории формирования пинежской книжно-рукописной традиции. Описание рукописных источников. – СПб.: «Дмитрий Буланин», 2003. – 721 с. – (Пинежская книжно-рукописная традиция XVI – начала XX вв.) / Рос. акад. наук. Ин-т рус. лит. (Пушкинский Дом); Т. 1. – Прил. С. 643–713.

³⁶ Каталог славяно-русских рукописей Псковского музея-заповедника (XIV – начало XX вв.). – Ч. 1. – Псков, Б. и., 1991. – 207 с.

³⁷ Панич Т. В., Титова Л. В. Описание собрания рукописей ИИФиФ СО АН СССР / Отв. ред. Н. Н. Покровский, Е. К. Ромодановская. – Новосибирск: Наука, Сиб. отд-е, 1991. – 280 с.

³⁸ Кручинина А. Н. Описание музыкальных рукописей, приобретенных археографическими экспедициями СО АН СССР в 1970–1971 гг. // Вопросы истории книжной культуры: Сб. науч. тр. Вып. 19. – Новосибирск, 1975. – С. 215–234; Жимулева Е. И. Описание крюковых Октоихов, Обиходов и Обедниц, приобретенных в 1976–2001 годах // Исторические источники и литературные памятники XVI–XX вв.: Развитие традиций. –

Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2004. – С. 308–333. – (Археография и источниковедение Сибири; Вып. 23).

³⁹ Рукописные памятники древнерусского певческого искусства в книгохранилищах г. Красноярска: Описание источников / Краснояр. гос. ин-т искусств, Краснояр. гос. краев. универсал. науч. б-ка им. В. И. Ленина; сост. Т. Б. Друсова, И. В. Ефимова. – Красноярск, 1991. – 66 с.: нот.

⁴⁰ Жимулева Е. И. Описание крюковых Октоихов, Обиходов и Обедниц, приобретенных в 1976–2001 годах // Исторические источники и литературные памятники XVI–XX вв.: Развитие традиций. – Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2004. – (Археография и источниковедение Сибири; Вып. 23) – С. 308–333.

⁴¹ Парфентьев Н. П., Казанцева М. Г. Традиции и памятники древнерусской музыкальной письменности на Урале (XVI–XX вв.). – Челябинск, 1994. – 446 с.

⁴² Певческие рукописи XVII–XIX веков : Каталог / Сост. А. Г. Хачаянц; Отв. ред. Н. А. Попкова, А. В. Зюзин. – Саратов: Изд-во СГУ, 2000. – 68 с.: ил. (Редкие книги Зональной научной библиотеки Саратовского государственного университета; Вып. 19); Певческие рукописи XVII–XIX веков : Каталог / Сост. А. Г. Хачаянц; Отв. ред. Н. А. Попкова, А. В. Зюзин. – Саратов: Изд-во СГУ, 2001. – 80 с.: ил. – (Редкие книги Зональной научной библиотеки Саратовского государственного университета; Вып. 20).

⁴³ Жуковская Л. П., Тихомиров Н. Б., Шелеманова Н. Б. Рекомендуемые наименования памятников письменности и рукописей для славянского выпуска Сводного каталога рукописей // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – Вып. 2. Ч. 1. – М., 1976. – С. 1–32.

⁴⁴ Гусейнова З. М. Особенности описания древнерусских нотированных рукописей XV–XVII веков // Петербургский музыкальный архив: Сб. ст. и материалов / Сост. и отв. ред. Л. Г. Данько, Т. З. Сквирская. – СПб.: Канон, 1997. – Вып. 1. – С. 57–59.

Умовні скорочення

БАН – Библиотека Академии наук России (Санкт-Петербург)

ДБЛ (РДБ) – Государная библиотека СРСП им. Ленина, ныне – Российская государственная библиотека (Москва)

ДИМ – Государственный исторический музей (Москва)

ДПБ (РНБ) – Государственная публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина (Ленинград), ныне – Российская национальная библиотека (Санкт-Петербург)

НБ МДУ – Научная библиотека Московского государственного университета